

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 7, Sayı 2 (Haziran 2010), 218-241

DOI: 10.1501/MTAD.7.2010.2.32

Telif Hakkı®Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Tek Parti Döneminde Ayvalık'ta Eğitim Faaliyetleri (1923-1950)

Serap TAŞDEMİR

İnönü Üniversitesi (Malatya)

ÖZET

Zaferle noktalanın Millî Mücadele'nin ardından Cumhuriyet ilân edilmiş, savaş meydanlarında gösterilen başarıların toplumsal yaşamda da devam etmesi, geleneksel toplum yapısının moderne evrilmesi bir mesele olarak kabul edilerek, çağdaş ulusal yurttaşlık bilincinin kazandırılması için eğitim vazgeçilmez bir araç kılınmıştır. Eğitimle ilgili çalışmalar sadece büyük şehirlerde değil, yurt genelinde uygulamaya konmuştu. Tarihsel ve yerel kültür yapısı son derece renkli ve hareketli bir coğrafyada varolmuş Balıkesir'in Ayvalık ilçesi de, deyim yerindeyse büyük yükseliş ve düşüşlerin, kınmaların ve parçalanmaların arasında 17. yüzyılın ikinci yarısından bu yana taşıdığı kesintili/kesintisiz yaşamı boyunca, Akdeniz'in Anadolu'ya, Anadolu'nun Akdeniz'e açıldığı konumu, etnik çeşitliliği, entelektüel canlılığı ile hep ayrıcalıklı, sıra dışı bir yerleşim olagelmıştır. Cumhuriyet öncesi ilçede yaşayan Rum nüfus, Mübadele sonrası Yunanistan'a gönderilirken, Midilli, Girit ve Makedonya'dan gelen Türkler Ayvalığa yerleştirilmiştir. Halk eğitimi alanında okuma-yazma oranının kısa sürede arttırılıp, millet olma bilincini ve kültürünü halka yaymak ve benimsetmek amacıyla önceleri Ayvalık Türk Ocağı tarafından okuma yazma ve meslek edindime kursları faaliyete başlamış, ardından alfabe devrimiyle Millet Mektepleri açılmış ve Ayvalık Halkevi ile çalışmalara devam edilmiştir. Örgün eğitimde de Cumhuriyet'in ilkökul eğitimini halka yaygınlaştırma hedefi uygulanmaya çalışılmış, yine Ayvalık Türk Ocağı'nın öncülüğünde önceleri *Ayvalık Türk Ocağı Öksüz Yurdu* ve *Sanat Okulu*, ve devamında Ortaokulu özel girişimle çalışmalarına başlamıştır. İlçede toplumsal ve kültürel etkinlikler Türk Ocağı, Halkevi, Muallimler Birliği, Hilâli Ahmer, Musîk Cemiyeti, Spor klüpleri vb. demekler aracılığıyla gerçekleştirildi.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:

Tek Parti Döneminde Ayvalık'ta Eğitim, Ayvalık, Dr. Fazıl Doğan, Ayvalık Türk Ocağı, Ayvalık Halkevi, Ayvalık Muallimler Birliği.

ABSTRACT:

Following the National Struggle that was resulted in victory, the Republic was announced and education was accepted as the assurance of the continuity of the victory achieved at the battle fields and as the means of transition from traditional social structure to contemporary and as the inescapable tool in creating a contemporary citizenship consciousness. Consequently, the works and studies relating to education were put into practice not only in big cities but also nationwide. Located in an extremely cosmopolitan and active geography, the district of Ayvalık has always been an extraordinary settlement privileged with its historical and local cultural texture, its location bridging Mediterranean region and Anatolia, ethnic diversity, intellectual vigor through all those great rises and falls, break-ups it has experienced since the second half of 17th century. While the pre-republican era's Greek origin population were sent to Greece as per the population exchange agreement, those Turks coming from Midilli, Girit (Crete) and Macedonia were settled in Ayvalık. In order to promote the literacy level soon, to raise and spread an awareness and culture of nationality through public education, Ayvalık Turkish Hearth launched literacy and vocational courses, which was followed by the educational activities by National Schools and Ayvalık People's House. In terms of formal education, it was aimed to spread the Republic's primary education to the population. Similarly, first with the initiatives of Ayvalık Turkish Hearth educational activities were held, later followed by the efforts of Ayvalık Turkish Hearth Orphanage and Art School, and private enterprises in secondary education. Social and cultural activities were held in Ayvalık by such institutions as Turkish Hearth, People's House, Teachers' Association, Hilâli Ahmer Cemiyeti (Red Crescent Society), Musical Society, Sport clubs etc.

KEY WORDS:

Education policies during Single Party Rule, Ayvalık, Dr.Fazıl Doğan, Ayvalık Turkish Hearth, Ayvalık People's House, Ayvalık Teachers' Association.

1. Giriş

Bu çalışmada Cumhuriyet'in kuruluşundan Demokrat Parti iktidarına, 1923-1950 yıllarında Ayvalık'ta Eğitim Faaliyetleri ele alınıp incelenecektir. Tarihsel sınırlandırmanın ve Ayvalık ilçesi bağlamında Cumhuriyet'in eğitim meselesinin izdüşümünü anlamaya çalışılmasının bilinçli bir tercihle bazı hareket noktaları olmuştur. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir anlamda Tanzimat'la başlayan siyasal modernleşmenin ya da geleneksel toplumdan modern topluma geçişte önemli bir halkaydı. Dolayısıyla, yeni devlet kurulduğunda sadece yöneticiler değil, yaygın ve yerel basının temsilcileri de durumu 'Yeni Türkiye' kavramıyla ifade ettiler. Ancak bu dönemi kendinden öncekilerden ve sonrasındakilerden ayıran önemli bir fark vardır. Bir anlamıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili dönemi olarak da nitelenecek bu yıllar modernleşme konusunda en radikal kararların alındığı ve uygulamaya konulduğu yıllardır (Kili 1976: 21-33).

Birinci Dünya Savaşı sonrası verilen Millî Mücadele ile bağımsızlık kazanılmış, ulusun egemenliğine dayanan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Sıra, milletin kopmaz bağlarla bir araya getirilmesine -Yeni Türkiye'nin çağdaş insanının yetiştirilmesine- gelmişti. Bunu sağlayacak, deyim yerindeyse çimento görevini üstlenecek güç ve aygıt ise eğitimdi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre eğitime ve öğretmenlere düşen en büyük görev 'millet olma' bilincini kurup geliştirmek, aynı millete mensup olma duygusunu güçlendirmek, millî beraberlik ve bütünlüğü sağlamaktı (Feyzioğlu 1992: 676).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen radikal nitelikteki hukukî ve siyasî, toplumsal ve ekonomik, elbette kültürel değişimlerin tümünün 'halk yığınları', kitleler tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesinde; ulus-devlet kurma sürecinde yaratılacak yeni toplumun ihtiyaç ve değerlerine uygun "yeni insan" yetiştirilmesinde eğitimin önemi daha da belirgin bir hâl almış; %10'u bulan okuryazar oranının artırılması için çalışmalar yoğunlaştırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Zafer şenliklerine katılmak üzere İstanbul'dan Bursa'ya gelen kalabalık bir öğretmen topluluğuna 27 Ekim 1922 günü *"Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın (Millî Eğitim Ordusu) zaferi için yalnız bir ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve kesinlikle başarılı olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaştığımız engelleri kıracağız"* (Atatürkçülük 1988: 302) diyerek yeni Türkiye'nin kuruluşunda en büyük güç olarak 'maarife ve 'maarif ordusu'na güvendiğini vurgulamıştı. Bu sözleriyle Atatürk, daha işin başında, yeni bir Türk toplumu oluşturulması ve ülkenin 'muasır medeniyet'le tanımlanıp belirlenen hedefin üstüne çıkarılması isteniyorsa, tek çıkar yolun eğitim olduğunu ilgililere duyuruyordu (Karagözoğlu 1985: 193).

İzmir İktisat Kongresi'nde liberal ekonomi modelini benimseyen devlet, ekonomik amaçlara hizmet edecek insan gücü yetiştirilmesine dönük bir eğitim anlayışını vurgulamış; eğitim meselesinin hukukî zemini ve kurumsal yapılanması işine hemen başlanmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile yabancıların açtığı okullar ve çeşitli cemaatlerin okulları da dahil tüm okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış, medreseler ve sıbyan mektepleri kapatılarak Islahat Fermânı'ndan beri süregelen mektep-medrese ikiliği ortadan kaldırılmıştır. 1925 yılında eğitim beş yıla indirilmiş, kadınların eğitimine önem verilmiş; 1926'da *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'nun uygulanması için *Maârif Teşkilâtı Hakkında Kanun* kabul edilmiş, bu kanunla ilkokul parasız ve zorunlu hâle getirilmiştir. Bir Dil Heyeti, Maârif Eminlikleri ve Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuş, branş öğretmeni uygulamasından sınıf öğretmenliğine geçilmiş, 1925-1926 öğretim yılında karma eğitim ve 1928 yılında Latin esaslı yeni Türk harfleri kabul edilmiş; örgün eğitim dışında kalan insanlara okuma yazma öğretilmesi amacıyla 1929 yılında Millet Mektepleri faaliyeti başlamıştır. Buna eklenerek 1933 yılında Üniversite

Reformu'na gidilmiş, 9 Ocak 1936'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışı ile çalışmalar devam ederken eğitime laik ve demokratik bir çehre kazandırılması hedeflenmiştir.¹ Türkiye genelinde yaşandığı gibi Ayvalık ilçesinde de eğitimle ilgili çalışmalar kararlılıkla desteklenmiş ve beklentiler yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Ayvalık, 23 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın ardından gerçekleşen Mübadele (mübadeleye tâbi tutulanlar ise *mübadil* olarak adlandırılır.) ile deyim yerindeyse Türkiye gibi yeniden kurulmuştur. Rum nüfus Yunanistan'a giderken, Girit, Midilli ve Yunanistan'ın kuzeyinde yaşayan mübadillerden bir kısmı da Ayvalık'ın yeni sakinlerini oluşturmuştur (Arı 2000: 176; *Tarihi, Coğrafyası, Ekonomisi ve Turizmi ile Ayvalık* 1969: 5; Ali Onay ile söyleşi, 5/7/2009, Ayvalık). Savaş sonrasında Mübadele Anlaşması'yla nüfusunun neredeyse tamamı mübadillerden meydana gelen Ayvalık, yerleşme ve yeni bir hayat, düzen kurma mücadelesinin üstesinden başarıyla gelmiş, Cumhuriyet'in değerlerine sıkı sıkıya bağlı örnek bir ilçe olmuştur.² Mübadele öncesi Rumların etkin olduğu dönemde eğitim hayatındaki gelişmişlik (Bayraktar 2002: 30) Cumhuriyet sonrası değişen tüm koşullara rağmen Ayvalık'ta yaşatılmış, ilçede eğitim aracılığıyla birbirinden farklı yerlerden gelen nüfusa millî birlik ve beraberlik duygusu verilmeye çalışılmıştır. Bu başarıda ilçedeki eğitim faaliyetleri ve bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde özellikle Osmanlı-Türk meşrutiyet hareketi devresinde Türkçü ideologların kuracağı ve 1931'de kapatılacak Türk Ocakları ile yerine kurulacak Halkevleri gibi iki Cumhuriyet kurumunun Ayvalık'taki örgütleri, tüm bu çalışmaları planlayan ve yürütücülüğü üstlenen Dr. Fazıl Doğan Bey'in varlığı³ önemli bir yer tutmuştur. Çalışmada Ayvalık ilçesindeki

¹ Tek Parti dönemi yapılan eğitim çalışmaları için ayrıca bkz. Ergün (1982); 75 Yılda Eğitim (1999); Ergin (1977); Sakaoğlu (1991); Ayas (1948); Özodaşık (1999); *Cumhuriyet Döneminde Eğitim* (1983); Başgöz-Howard (1968).

² Bkz. *Balıkesir İl Yıllığı* (1967: 50). Midillili mübadiller Ayvalık merkeze yerleşirken, Giritli mübadiller Alibey Adası'na (Cunda) yerleşmişlerdi. Bkz. Koufopoulou (2007: 325-327).

³ Dr. Fazıl Doğan Bey (1892-1951), 1892 yılında Midilli'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Midilli'de tamamladıktan sonra yüksek öğrenim için İstanbul'a gelerek İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kaydoldu. Fakülteyi bitirdiğinde Birinci Dünya Savaşı nedeniyle askere alındı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine terhis edilerek İstanbul'a döndü. Okul yıllarından itibaren Türk Ocakları'nda etkin bir şekilde çalıştı. Hamdullah Suphi Tanrıöver Bey'le dostluğu yaşamının sonuna kadar devam etti. 25 Kasım 1918'de kurulan, başkanlığını Halide Edip Adivar'ın yaptığı Köycüler Cemiyeti'nin başlattığı 'Halka Doğru' hareketinin uygulaması olarak Nisan 1919'da Dr. Reşit Galip ve Dr. Hasan Ferit Cansever, Tavşanlı'ya giderken Dr. Fazıl Doğan ve Doktor Mustafa Alp ise Emet'e giderek halkçılık hareketini fiilen başlattılar. "Ben köylü dostu bir hekimim" diyen Dr. Reşit Galip Bey, Tavşanlı'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını üzerine alırken, Dr. Fazıl Doğan ve Mustafa Alp Beyler memleketin durumunu anlatarak halkı bilinçlendirmek yanında, Emet Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. Dr. Fazıl Doğan, ilk zamanlar Emet Millî Müfrezesi'nin komutanı, Demirci'nin işgali sırasında da Demirci ve Havalisi kumandanı olarak Millî Mücadele'de cephe de savaştı. Savaş bittiğinde ailesinin yanına dönerek Ayvalık'a yerleşti.

eğitim faaliyetleri ayrıntılandırılırken doğrudan Ayvalık'la ilgili ve konumuzla ilişkilendirdiğimiz basılı dönem yayınlarıyla beraber Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı'ndaki Ayvalık'la ilgili bazı belgelerden de yararlanılmıştır. Ayvalık ilçesiyle ilgili dönemi anlatan kitaplar dışında en önemli kaynak 1924 yılından 1992 yılına kadar aralıksız yayınlanan *Ayvalık* yerel gazetesi olmuştur.⁴ Yine Türk üniversitelerinde Ayvalık tarihiyle ilgili yapılmış bilim uzmanlığı ve doktora tezleri, araştırma kitap ve makaleler de yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır. Tüm bu basılı ve basılı olmayan kaynaklar bir tarafa Ayvalık'ta yürüttüğüm sözlü tarih çalışmasını oluşturan bir içerikte, Ayvalık halkının şahsî evrakını, biriktirdikleri anılarını ve tabi fotoğraf albümlerini benimle paylaşımlarında gösterdikleri içten yardımseverlik burada özellikle belirtilmelidir. Makalede bu sözlü tarih çalışmasını oluşturan söyleşiler ve fotoğraflar da kaynak olarak kullanılmıştır.⁵

2. Ayvalık İlçesi Hakkında

17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde, Avrupa'da kapitalizmin yükselişi ve yeniden biçimlenen dış ticaret açılımları, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa'nın hammadde arayışı ve dolayısıyla yükselen Doğu ilgisi, Doğu Akdeniz kıyı kentlerinin yükselişini hazırladı. İzmir bu yükselişin önemli bir örneği ve aynı zamanda odağı oldu. Bu ticarî canlanma ile Anadolu'nun Ege sahillerinde oluşan emek sorununun çözümü için ticarete yatkın halk açığını karşılayacak nüfus Ege adalarından geldi. 19. yüzyıla kadar bölgenin dış bağlantılarının-Rum ve Ermeni araçlar kullanılmasıyla-yabancı sermaye tarafından yürütülmesi, yükselen İzmir'e en elverişli mesafede kurulan Ayvalık şehrini, ticarî olduğu kadar sosyo-kültürel anlamda da ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Yüzyıl başına kadar izbandutlarla Ayvalık-Marsilya limanı arasında ticaret devam ederken Ayvalık'ta işgücü giderek çoğalmış ve ekonomi zenginleşmiş, imalâthânelerin ve fabrikaların sayısı hızla artmıştır (Tanrıku ve

1925'te CHP Ayvalık ilçe örgütü kurulduğunda CHP Ayvalık ilçe başkanı, ilçe Türk Ocağı Başkanı, ardından belediye doktoru, CHP ilçe mutemedi, Halk hatibi, Halkevi başkanı kimliğiyle resmî görevlerde bulunmanın yanında evini sağlık ocağına çevirerek parası olmayan hastaları ücretsiz muayene etmiş, 1935 yılından sonra Prina fabrikası sahibi olarak ticaretle uğraşmış ve 1951 yılında vefat edinceye kadar Ayvalık'a hizmet etmeye devam etmiştir. Bkz. BCA 490.01/1175.126.2, 13/10/1938; Üstel (1997: 115, 121, 289); ayrıca Dr. Fazıl Doğan'ın oğlu İlter Doğan'ın 3 Eylül 2004'te Eme'tin Kurtuluş Günü münasebetiyle yaptığı konuşma metni; İlter Doğan ile söyleşi, 23 Aralık 2009, İstanbul. Dr. Fazıl Doğan ile ilgili ayrıntılı bir çalışma Dr. Serap Taşdemir tarafından "Ayvalık'ta İz Bırakanlar I: Dr. Fazıl Doğan" adıyla basım aşamasındadır.

⁴ *Ayvalık* gazetesi koleksiyonunu kullanmama izin veren sayın Selden Emre'ye teşekkür ederim.

⁵ Çalışmamla ilgili katkılarını esirmeyen sayın İlter Doğan ve Bilon Gürayman'a, Gaye Kazancıgil'e, M. Zeki Önen'e, Ali Güreli'ye, Rahmi Gencer'e, Müjdat Soyly'ya ve Ali Onay'a teşekkür ederim.

Harmanşah 1999: 142).

Ayvalık, Osmanlı'nın Avrupa'ya, Akdeniz'e uzattığı bir eli, Avrupa'nın Osmanlı topraklarına yaptığı deniz çıkartması olmuştu. Kent Ege deniz ticaret yolları ile Anadolu'yu ipek ve baharat yollarının buluştuğu bir ticaret merkezi hâline getirmiş, toprak kültürü ile deniz kültürünün çakıştığı bir canlılık kentsoylu yaşamının yükselişine tanıklık etmiştir. Öte yandan, özellikle zeytin, incir ve üzümle topraktan kopmayan Ayvalıklı, gelişen sanayi-imalâthânelerinde iki yüz yıl boyunca, Osmanlı sarayının bütün zeytin, zeytinyağı ve sabun gereksinimini karşılamıştır (Ankan 2006: 12). Aynı dönem içinde Avrupa'da antik çağlara olan ilginin yoğunlaşmasıyla bu döneme ait pek çok eserin basılıp çoğaltılması, eğitimin krallıklara ait akademilerde kurumsallaşması etkisini Ayvalık'ta da göstermiş (Tanrıku ve Harmanşah 1999: 142) ve 18. yüzyılın ilk yarısında- Anadolu'nun kıyı bölgelerinde yaşayan Rumların finansmanını kendilerinin sağladıkları- Akademi Ayvalık'ta kurulmuştur. 1803 yılında açılan ve 600 öğrencisi bulunan Ayvalık Akademisi'nde eski Yunanca, filoloji, fizik, mantık, felsefe, hitâbet ve matematik dersleri okutulmakta, Fransa'dan getirilen ders araç gereci, kurulan fizik ve kimya laboratuvarları ve çok büyük kitaplığıyla 19. yüzyıl başlarında Anadolu'daki belli başlı eğitim kurumu arasında yer almaktaydı. Ayrıca üçü kız ve üçü erkek altı ilkokul ile bir de karma ortaokul bulunmaktaydı.⁶ 1914 yılı istatistiklerine göre bu okullarda 2400 öğrenci eğitim görürken, okulların yıllık harcama tutarı 3500 altın lira civarındaydı. Harcama bedelleri kilise tarafından karşılanmaktaydı. Aynı yıl Müslüman öğrencilerin gideceği bir okul ve bu okulun 11 öğrencisi vardı. Okulda elifba, Kur'an, tecvit, ilm-i hâl, Türkçe, hesap, ziraat bilgisi, ahlâk ve Osmanlı tarihi dersleri okutulmaktaydı. İlçedeki Rum okullarında 'lisân-ı Osmanî' adı altında Türkçe dersleri öğretilmekte, bu dersi veren öğretmenlerin maaşlarını ise devlet ödemekteydi (Bayraktar 2002: 30; Yılmaz 2006: 75; Turan 2008: 11-12). Kitap ve gazete basan matbaanın 19. yüzyıl başlarında Ayvalık'ta kurulması da bir aydınlanma kültürü oluşmasına katkı sağlamış, şehir bölgenin eğitim merkezi konumuna gelmiştir. Akademi ve matbaanın etkisi, 1821 Ayvalık isyanı ile uzun bir süre kesintiye uğradıysa da etkinliğini yüzyıl sonuna kadar sürdürmüştür. Ayvalık'ta yaşayan Rumlar, II. Meşrutiyet'ten sonra gerek Balkan Savaşları'nda gerekse Birinci Dünya Savaşı'nda Türkler aleyhine çalıştılar. Millî Mücadele sırasında İzmir'i işgal eden Yunanlılar 29 Mayıs 1919 tarihinde Ayvalık'ı da işgal ettiler. Burada bulunan 172. Piyade Alayı komutanı Yarbay Ali Bey (Ali Çetinkaya) İstanbul Hükûmeti emrini dinlemedi ve Millî Mücadele'nin askeri ilk kurşunu bu alay tarafından Ayvalık'ta

⁶ Bu dönemde sadece Ayvalık merkezde değil, civar mntıkalarda da Rum okulları bulunmaktaydı. Küçükköy'de 6 sınıftan oluşan ve 3 öğretmen eğitim verdiği 120 öğrencinin eğitim gördüğü erkek okulu, 4 sınıftan oluşan ve 2 öğretmenin eğitim verdiği 80 öğrencili kız okulu, Altınova beldesinde ise 4 sınıftan oluşup 70 öğrencinin eğitim gördüğü karma bir okul vardı. Bkz. Turan (2008: 12).

atıldı (*Balıkesir İl Yıllığı* 1967: 49).

Ayvalık, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında büyük çoğunluğu mübadele ile gelen yurttaşlardan meydana gelmesine rağmen, Cumhuriyet'i ve devrimleri tartışmasız benimsemiş, bir anlamda yapılanların/yaşananların öncülüğünü yapmıştır (Resim 1). Bunda ekonomik olarak zeytinyağı ve sabun ticaretinin getirdiği refah seviyesi yanında zengin bir sosyo-kültürel yaşamın beslediği ortam; meselâ sinemanın ve ilk yerel gazetenin 1924 yılından beri hizmet vermesi, elektriğin ilçeye 1927'de gelmesi, halkın dışardan davet edilen tiyatro topluluklarını izlemesi önceleri Türk Ocağı, ardından Halkevi'nde tiyatro sahnesine kadınlı erkekli sahneye çıkarak kendi oyunlarını kendileri sergilemesi vd. yanında Midilli'den gelen mübadillerin kadın/erkek Türkçe bilmesi ve iyi eğitim almalarının da etkisi olmuştur. Öyle ki özel ortaokul açıldığında derse giren öğretmenlerin çoğu devletin atadığı değil, üniversite mezunu yahut yurtdışında eğitim almış halktan kişilerdi (Tezeren 1986: 8-11; Bilon Gürayman ile söyleşi, 7/3/2010, İstanbul). Yeni harflerin kabulü ile ilgili tartışmalar harf devriminden çok daha önce 1925 yılında *Ayvalık* gazetesinde Arap yazısının öğrenciler için ağırdal/ağır olduğu, en azından açık ve okunaklı basımının yapılması gerektiği tartışılıyordu (*Ayvalık*, 16 Şubat 1925: 1).⁷ *Ayvalık*'ta müzik, dans, tiyatro, sinema ve spor gibi devrimlerle hız verilen sanatsal ve bedensel faaliyetler öne çıkmaktaydı (Tezeren 1986: 8-11).⁸

⁷ 1925 yılında Ayvalık'ın toplam nüfusu 25.500'dü. Yine aynı yıl ilçede 396 hane, 950 dükkân, 2 han, 1 hamam, 2 otel, 21 fabrika; Ali Bey nahiyesinde 800 hane, 100 dükkân, 1 fabrika; Küçük Köy'de ise 300 hane, 45 dükkân ve 1 fabrika vardı. 1925 yılında 1.684.148 kilo zeytinyağı ve 798.164 kilo sabun ihraç edilmişti. Aynı yıl belediye bütçesi 37 bin lira, Türk Ocağı bütçesi ise 16329 liraydı. *Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi* (ty: 2); *Ayvalık* (8 Mart 1926: 1).

⁸ *Kültür Yıllığı Balıkesir 1937-1938* adıyla basılan Balıkesir ilinin Cumhuriyet'le idrak ettiği 15. yıl kitabında Halkevi'nin 3 yıllık çalışmaları şu sözlerle aktarılmıştır: "*Ayvalık Halkevi*, 22 Şubat 1935 tarihinde açılmıştır. Dil, Tarih, Edebiyat, Ar, Gösterit, Spor, Sosyal Yardım olmak üzere beş kolu mevcut olup bu kollarda 41'i kadın ve 261'i erkek 302 üyesi vardır. Komiteler bugüne kadar 335 toplantı yapmıştır. 4 Köy gezisi tertip edilmiş ve bu gezilere 200 kişi iştirak etmiştir. Bir resim ve bir yerli malı sergisi açılmış 5900 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Ayrıca 8300 kişi tarafından seyredilen 26 gösterit yapılmıştır. Ar kolu tarafından verilen 8 konsere 1350 kişi gelmiştir. Bunlardan başka 5000 kişinin geldiği 33 balo ve danslı çay tertip edilmiştir. Kitap sarayında 887 cilt kitap mevcut olup bugüne kadar bunlardan 3782 kişi istifade etmiştir." Bkz. *Kültür Yıllığı Balıkesir 1937-1938* (1938: 79-80).

Resim 1. Ayvalık'tan Genel Görünüm, 1925 Yılı. Müjdat Soylu Koleksiyonu, Ayvalık 2009

3. Ayvalık'ta Yaygın ve Örgün Eğitimin Örgütlenmesi: Kurumlar ve Kişiler

3.1. Ayvalık Türk Ocağı'nın Faaliyeti

Cumhuriyet'in ilânını izleyen ilk yıllarda Ayvalık'ın eğitim hayatında Ayvalık Türk Ocağı önemli katkılar sağlamıştır. II. Meşrutiyet yıllarında, İttihat ve Terakki'nin kültür kuruluşu olarak ortaya çıkan ve ulusçu ilk dernekler arasında yer alan Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminde ara verdiği çalışmalarına daha büyük bir azimle yeniden başlamıştır. Halka yönelik eğitim ve kültür çalışmaları yapan Türk Ocakları, konferans, kurs, kitap yayını, gece dersleri, eğlence ve tiyatro gibi etkinliklerde bulunuyordu. Türk Ocakları'nın kapatıldığı 1931 yılında Türkiye'de 276 Türk Ocağı vardı (Sarınay 2004: 378; Karaer 1992: 14-15). Bunlar arasında, Balıkesir merkez olmak üzere Ayvalık, Bandırma, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Sındırgı ve Susurluk ilçelerinde de Türk Ocağı şubeleri faaliyette bulunmaktaydı (Tuncer vd. 1998: 1377-380). Balıkesir'deki Türk Ocakları şubeleri içinde etkili çalışan ve başarı gösterenlerden birisi de Ayvalık Türk Ocağı'dır. Faaliyette bulunduğu 1923-1931 yılları arasında Ayvalık Türk Ocağı pek çok önemli işe imzasını atmış, devrimlerin ve yeniliklerin benimsenmesinde konferanslardan müsamerelere, eğitimden ekonomiye, spordan sinema ve tiyatroya kültür-estetik yaratacak her alanda Cumhuriyet ideallerini yerine getirmek için halka şuurlu bir şekilde rehberlik etmiş, dönemin Ayvalık'ında yürüttüğü etkinliklerle lokomotif rolü

üstlenmiştir.⁹

Yaygın ve örgün eğitimin bir arada yürütülmeye çalışıldığı ilçede, Kasım 1923'den itibaren, Ayvalık Türk Ocağı'nda gece dersleri açılmıştır. Numune Mektebi'yle Hayrettin Paşa'daki Erkek Mektebi'nde açılan halk dershanelerinde sağlık, ziraat, ticaret, muhasebe, hukuk, sanayi, elektrik ve musikî dersleri verilmiştir (Tuncer vd., 1998: 104).

Ayvalık Türk Ocağı 1 Kasım 1924 tarihinde açtığı serbest gece derslerine 1925 yılında da devam etmiş, öğrenimlerini tamamlayamayan gençlerin sağlık, ekonomi, sosyal ve *bedîî* derslerle eğitimlerinin tamamlanması için Muallimler Birliği ile işbirliği yaparak Ayvalık'ta ikişer dershaneli iki; Alibey nahiyesinde de iki dershaneli üç halk dershanesi açmıştır (Ayvalık, 7 Haziran 1926: 2). Kurslar sonraki yıllarda da devam etmiştir. Ayrıca memurlar için 'harfleri tanıyanlar' ve 'harfleri tanıyacaklar' şeklinde ayrılan iki dersane açılmıştır (Ayvalık, 20 Kanun-u Evvel 1928: 1). Bunun yanında, yeni kanunlara göre şirketlerin tutması zorunlu hesap defterleri konusunda ticaretle ilgili olanlara hem teorik hem de uygulamalı dersler Türkiye ve Macaristan Yüksek Ticaret Okulu mezunu Sadık Halid Bey tarafından verilmiştir. Kurslar üç ay devam edecek ve başarılı kursiyerler belge alacaktı (Ayvalık, 7 Haziran 1926: 2).

Ayvalık Türk Ocağı, ilçede Türkçe konuşup yazamayan kimse kalmaması için ücretsiz Türkçe okuma-yazma dersleri düzenlemiştir (Ayvalık, 21 Ağustos 1925: 3).¹⁰ Belediye aldığı bir kararla ilçe dâhilinde Türkçeden başka dil konuşulmaması kararı almıştır (Ayvalık, 3 Ağustos 1925: 3). Bir yandan da Ayvalık gazetesinde Türkçe konuşup yazmanın önemi hakkında halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen kaynaklarda Rumca serenat yapılması ve Rumca konuşulmaya devam edilmesi üzerine gazete “yapanlar utansınlar” başlığıyla bir yazı yazarak “Türkçe konuşamıyorsanız veya serenat yapmak için Türkçe şarkı, türkü, mani aklınıza gelmiyorsa bari sessiz kalın ve susun” diyerek Türkçe konuşmayanlara duyulan tepki dile getirilmiştir (Ayvalık, 13 Eylül 1926: 1). Türk dilinin önemi ve öğretilmesi ile konferans ve çalışmalar ileriki yıllarda çalışmaya başlayacak Ayvalık Halkevi tarafından da ele alınan konular arasında yer almıştır.¹¹ Halk dershanelerinin etkili

⁹ Ayvalık Türk Ocağı üzerine “Tek Parti Dönemi Ayvalık Türk Ocağı” başlıklı makalem *Türklük Bilimi Araştırmaları*'nda 2010 Eylül sayısında basılacaktır.

¹⁰ Aynı dili konuşamamanın getirdiği zorluklar hakkında Ahmet Yorulmaz *Ayvalık'ı Gezerken* adlı kitabında şu anekdotu aktarır: “...Bir Girit mübadili, jandarma karakoluna gider, öğrenebildiği Türkçesiyle, -tabii bir kısmı da Rumca- şikayette bulunur. Tarlasına bir çuval arpa ektiğini, fakat Ali Bey'in tavuklarının tohumluk arpayı yediğini, terbiye edilmemeleri durumunda tavukları tarlanın ortasında tüfekte öldüreceğini dile getirir. Ama nasıl anlatır, bakın: “Sto horafi bir çuval arpa ekti ben. Ma tu Ali Bey tavuklari irthane çe mu ta fagane. Terbiye yapacaksınız yi dan dun sti mesi tu horafyu?”. (Yorulmaz 2008: 152).

¹¹ Örnek verilecek olursa: 1936 yılında Dil, Tarih Edebiyat Şubesinde görevli öğretmenler tarafından “Bizde Türklük Cereyanları”, “Türk Dili”, “Şimdiki Dil Cereyanları” ve “Ulusal

çalışmaları İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nce takdir edilmesi yanında maddî olarak da desteklenmiştir. Halk dershaneleri için 1500, Ayvalık Öksüz Yurdu Sanat Mektebi için de 2160 lira olmak üzere toplam 3660 lira tahsis edilmiştir (*Ayvalık*, 22 Şubat 1926:1).

Ayvalık'ta yaygın eğitimin yanında örgün eğitime de önem verilmiştir. Ayvalık Türk Ocağı açtığı ilkokulun ve ortaokulun binalarını ve donanımını kendisi yapmış, öğretmenlerin ücretlerini karşılayarak öğrencilerin aynı biçimde giyinmelerine yardımcı olmuştur. Türk Ocakları tarafından düzenlenen müsamere ve konserlerden elde edilen gelirler okul inşaatı, fakir ve kimsesiz öğrencilerin eğitim giderleri için harcanmıştır. (Tuncer vd., 1998: 368-369). Nitekim Ayvalık Türk Ocağı'nın eğitim konusundaki çalışmaları arasında *Öksüz Yurdu Sanat Mektebi*'nin özel bir yeri vardır (Resim 2). Savaş sonrası yardıma muhtaç kalan çocuklar bu okulda hem barınabilmiş hem de meslek sahibi olarak yaşama daha güçlü atılma şansını yakalamışlardır.

Resim 2. Ayvalık Türk Ocağı Öksüz Yurdu ve Yatılı Mektebi, Gaye Kazancıgil Albümü, İstanbul 2010

Ocağın 1925 yılında toplanan kongresinde Ayvalık'ta bir 'Darü'leytam' (Öksüzler Yurdu) açılması kabul edilmiştir. (Tuncer vd. 1998: 170). Öksüz Yurdu ve Sanat Evi açılması için Maarif Vekâleti'nden 2000 lira tahsisat yapılmıştır. Buna ek olarak okulun açılması için Ayvalık Türk Ocağı tüm ilçeyi seferber etmiştir: 1925 yılı kurban bayramında kesilecek kurban derilerinin de toplanarak gelirinin 'Öksüz Yurdu ve

Alanda Dil ve Edebiyatın Önemi" konularında konferanslar verilmiştir. (BCA 490.01/981.805.1. 2/1/1936).

Sanat Evi' yapımında kullanılması kararı alınmıştır (*Ayvalık*, 22 Haziran 1925: 3). Geliri Öksüz Yurdu'na harcanmak koşuluyla sadece hanımlara özel müsamere düzenlenmiş, (*Ayvalık*, 24 Teşrin-i Sâni 1925: 2; *Ayvalık*, 7 Kanun-u Evvel 1925: 1). Bazı düğünlerde gelen paraların bir kısmı da düğün sahiplerince Öksüz Yurdu açılması için Türk Ocağı'na bağışlanmıştır (*Ayvalık*, 7 Eylül 1925: 4). İlçede yaşayan fabrikatörler her okka zeytinden alınacak fiyatın 3 parasını okul için bağışlamışlardır¹² Ayrıca fabrikatörlerden bazıları fakir öğrencilerin ayakkabı ve giyecek masraflarını da üstlenmiştir. (*Ayvalık*, 22 Kanun-u Sâni 1926: 2). Bu gönüllü ve topyekün seferberlikle Öksüz Yurdu'nun resmî açılışı 1925-1926 eğitim öğretim döneminde 11 Ocak 1926 Cuma günü gerçekleştirilmiştir. Açılışa Kaymakam Ragıp Bey, Belediye Başkanı ve heyeti, Halk Fırkası, tüccar ve memleket ahalisi hazır bulunmuş, konuklara şeker, bisküvi, kahve ve sigara ikram edilmiştir. Türk Ocağı başkanı Dr. Fazıl Doğan'ın konuşmasının ardından Mektep Müdürü Osman Bey'in çaldığı keman eşliğinde öğrenciler marşlar ve okul şarkıları seslendirmişlerdir.

Ayvalık Türk Ocağı Öksüz Yurdu Sanat Mektebi'nde, açıldığı yıl başlangıç olarak 20'si yatılı 60 öğrenci eğitim görmüştür.¹³ Dershane, yemekhane, yatakhane ve çamaşırhanenin bulunduğu okulda (*Ayvalık*, 16 Teşrin-i Sâni 1925: 2), bir müdür, bir öğretmen ve bir idare memuru görevlendirilmiştir. İlköğretim programı çerçevesinde eğitim yapılan bu okulda öğrencilerin sanat sahibi olmaları amacı ile demircilik, oymacılık ve marangozluk bölümleri (*şube*) kurulmuştur. Türk Ocağı Öksüz Yurdu Sanat Mektebi Demirhane Şubesi, Hükûmet Caddesi'nde açılarak piyasadan iş kabul etmiştir (*Ayvalık*, 7 Kanun-u Evvel 1925: 1; *Ayvalık*, 7 Temmuz 1927: 1). Bazı öğrenciler terzi ve kunduracı gibi zanaatkarlar yanında eğitilmişler, hem meslek öğrenmiş, hem de kazançlarıyla okul harcamalarına katkıda bulunmuşlardır. Denilebilir ki, günümüzde uygulamaya konulan meslekî eğitim, Ayvalık Türk Ocağı'nda 1925'li yıllarda gerçekleştirilmiştir (Tuncer vd. 1998: 170; *Ayvalık*, 25 Mayıs 1925: 2).

Öksüzler Yurdu öğrencileri için yapılan çalışmalar ve yardımlar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1926 yılında Ticaret Odası Başkanı Mustafa Asım Bey'in de bulunduğu Hacı Ramazan Vakfı kırk üç dönüm zeytinliği hissedarların rızasıyla Öksüz Yurdu için kullanılmak kaydıyla Türk Ocağı'na devretmiştir. (*Ayvalık*, 15 Mart 1926: 1). Türk Ocağı başkanı Dr. Fazıl Doğan Bey o yıl kurban bayramında keseceği kurban yerine bedeli olan 15 lirayı Öksüz Yurduna bağışlamış, bu davranışı örnek alan başka yurttaşlar da benzer şekilde okula bağışta bulunmuşlardır (*Ayvalık*, 28 Haziran 1926: 2). Kısaca denilebilir ki, fabrikatör, tüccar, zengin, fakir tüm Ayvalık

¹² Bu anlamlı davranışlarından dolayı Türk Ocağı yönetim kurulu bağışta bulunan fabrikatörlere duydukları şükranın ifadesi olarak şilt verdi . Bkz *Ayvalık* (7 Kanun-u Evvel 1925: 1).

¹³ Bununla birlikte okulun 400 yatılı öğrenciyi barındıracak kapasitede olduğu belirtildi . Bkz. *Ayvalık* (9 Teşrin-i Sâni 1925: 1).

halkı, okulun kuruluşundan itibaren gelişmesi ve yaşatılması için ellerinden ne geliyorsa yapmışlardır.

1928'de yeni Türk harflerinin kabul edilmesinin ardından Ayvalık'ta da yeni harfleri öğretmek üzere seferberlik başlamıştır. Okulların açılmasıyla birlikte iki dersane açılmıştır. Bunlardan biri yeni harfleri hiç bilmeyenler, ikinci kısım ise yeni harfleri az çok bilenler içindi. Birinci kısma 58 öğrenci devam edecekti. İkinci kısımda devam eden 34 öğrenciden 24'ü başarılı olmuştu. Hayrettin Paşa mahallesinde Halk Fırkası'nca açılan dershanedeki 50 öğrenciden ise 35'i başarılı olmuş, yerlerine 34 yeni öğrenci kabul edilmişti (*Ayvalık*, 13 Kanunu Evvel 1928: 1). Birinci Kız Mektebi'nde ise dersler haftada 3 gün birer saat yapılmıştı.¹⁴

Ayvalık gazetesinin verdiği habere göre, Harf Devrimi sonrası 1930-1931 yılı istatistiklerine göre, Ayvalık merkezde ilkokul eğitimi alacak yaşta 1106 kız ve 1322 erkek vardı. Herhangi bir ilkokulda kayıtlı öğrenci sayısı ise toplam olarak 595 kız ve 684 erkekti. Bu öğrenciler arasında *şahadetnâme* (diploma) alanların sayısı 16 kız ve 58 erkekti (*Ayvalık*, 16 Temmuz 1931: 1). Ayvalık'taki ilkokullardan 1930 yılında 65-80 arası öğrenci mezun olmuşken 1931 yılında bu sayının 165 adedi bulacağı tahmin edilmiştir (*Ayvalık*, 4 Haziran 1931: 1).

3.2. Millet Mektepleri

Türkçeyi her yurttaş için ortak dil hâline getirerek ortak bir kültürün inşası, etmek, öğretimi kolaylaştırmak, çok düşük olan okur-yazar oranını yükseltmek gibi sebeplerle ve elbette Cumhuriyet seçkinin ideolojik referansı da dışında tutulmayarak 1928 yılında Latin esaslı Türk harfleri kabul edilmiş, hemen ardından 1929 yılında 15-45 yaşları arasındaki yurttaşlara okuma-yazma öğretmek için *Millet Mektepleri* açılmıştır. Harf inkılabının uygulanması yeni yazının tanıtılması, öğretilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından Millet Mektepleri'nin Cumhuriyet'in bu ilk dönem eğitim uygulamalarında çok önemli bir işlevi yerine getirdiği bilinmektedir.¹⁵

¹⁴ 127 hanımın katıldığı bu derslerde 16 hanım başarılı olmuştu, *Ayvalık* (13 Kanun-u Evvel 1928: 1).

¹⁵ Harf Devrimi sonrasında, halka yeni harflerle okuma-yazma öğretmek amacıyla, 24 Kasım 1928'de Resmî Gazetede yayınlanan yasayla, 1929 yılından itibaren yurt genelinde çok sayıda Millet Mektebi açılmıştır. Okuma-yazma öğretme seferberliğine bizzat katılan Atatürk, başöğretmen sıfatıyla çalışmaların başında yer alırken, valiler, kaymakamlar, okul müdürleri, memurlar bu alanda görev ve sorumluluk yüklendiler. Okullar, köy odaları, kahvehaneler, hükümet konakları ve camiler Millet Mektepleri için kapılarını açtı. Ülkede, yaşı 15 ile 45 arasında olan kadın-erkek, okula gitmemiş tüm vatandaşlar da Millet Mektebi'nin öğrencisi sayıldılar. Millet Mektepleri'nin, Köy Eğitim Kursları'nın, "Gezici" ve "Durağan" Ulus Okullarının (Millet Mektepleri'ne sonradan verilen adlar) getirdiği hareketlilik, 1932'de açılmaya başlayan Halkevlerindeki kapsamlı etkinliklerle bütünleşerek devam etmiştir.

Ayvalık halkı da, 1929 yılının ilk gününe Millet Mektepleri'nin resmî açılış töreniyle girdi. Kaymakam İbrahim Bey'in başkanlığında Millet Mektepleri idare heyetinin hazırladığı programa göre önce saat 14'de Birinci Erkek Mektebi'nde civar mahallelerin erkekleriyle davetliler toplanmış, kaymakam İbrahim Bey'in yaptığı açılış tören nutkunun ardından okul müdürü Sadık Halid Bey'in Harf Devrimi'nin önemi hakkındaki konuşması izlemiştir. Muzika öğrencilerinin katılımıyla "Yeni Harf Marşı" da çalınmıştır. Aynı program saat 15' te İstiklal Kız Mektebi'nde, ardından Üçüncü Erkek Mektebi'nde ve yine İkinci Kız Mektebi'nde tekrarlanmıştır (*Ayvalık*, 3 Kanunu Sani 1929: 1).

Ayvalık gazetesinin 7 Teşrin-i Evvel (1929) sayısından Millet Mektepleri'nin açılmasıyla ilgili bilgileri aktarmak yerinde olur: Ayvalık dâhilinde Millet Mektepleri 1 Teşrin-i Sani 1929 Cuma günü eğitime başlamıştır. Millet Mektepleri'nin 1929 eğitim öğretim yılı açılış nedeniyle dersane ve binalar bayraklarla süslenmiştir. İlçenin hanımlarının Cuma günleri gündüz saat 14'de, erkeklerinin de aynı günün akşamı 19'da ders yapmalarına karar verilmiştir. Her dersane öğretmeni sınıflarında Millet Mektepleri'nin açılış amacını öğrencilerin anlayabileceği düzeyde kısaca açıkladıktan sonra eğitime başlayacaktır (*Ayvalık*, 7 Teşrin-i Evvel 1929: 1). Millet Mektepleri'ne devam mecbur olan yeni harflerle okuma-yazma öğrenecek yetişkin kadın ve erkeklerin isimleri maarif memurlarınca belirlenerek kaymakamlık makamına bildirilmiş, tebligat yapılması için kaymakamlık makamı bu isimleri polis komiserliğine göndermiş, tebligatı alan kadın ve erkekler mahallelerindeki mekteplere başvurarak kayıt yaptırmışlar ve son aşamada eğitim başlamıştır. Eğitimin yapılabilmesi için, Millet Mektepleri yönetmeliğine göre ilçede 8 erkek 8 kadın olmak üzere 16 'A dershanesi' (hiç okuma-yazma bilmeyenler için), 2 de 'B dershanesi' (eski yazı okuma-yazma bilenler için) hazırlanmış, her sınıf için 40 öğrenci planlanmıştır (*Ayvalık*, 7 Teşrin-i Evvel 1929: 1).¹⁶ Millet Mektepleri çalışmalarına 1929 yılı örnek verilecek olursa: Dönem sonunda sınava giren, 97 erkekten 95'i başarılı, 2'si başarısız olurken, 111 kadından 105'i başarılı, 5'i başarısız olmuştur (Tuzkaya 2006: 136). Balıkesir'de yayınlanan *Türk Dili* gazetesinde hem merkez hem de Ayvalık da dahil sair ilçelerdeki Millet Mektepleri ile ilgili haberler yayınlanarak konuyla ilgili kamuoyu bilgilendirilmiştir (*Türk Dili*, 1 İkinci Kanun 1929: 1; *Türk Dili*, 20 Mart 1929: 2).

Konuyla ilgili kitap bölümü dışındaki çalışmalar için bkz. İnanc (2002), Kurt (2000), Atas (2003), İlgürel (1981), Yılmaz (2009), Albayrak (1994), Albayrak (1999), Osman Nuri (1933), Ünal (2002), "Millet Mektepleri- Köy Yatı Dersaneleri" (1985).

¹⁶Gazete yayın tarihi olarak 7 Teşrin-i Evvel 1929 gözüktse de haberde geçen "Cumhuriyet bayramı sonrası" ibaresi nedeniyle bu tarihin doğrusu 7 Teşrin-i Sani 1929 olmalıdır. (Yazar notu)

3.3. İlkokullar

Ayvalık'ta ilçe merkezinde adı Cumhuriyet olarak değiştirilen *Ziikur İptidaî Erkek Mektebi*, (Resim 3), *Ziya Gökalp, Gazi* (Resim 4), adını kurulduğu mahalleden alan *Hayrettin Paşa* ve adı *İstiklâl* olarak değişen *İnas İptidaî Mektebi* olmak üzere beş ilkokul vardı. Görülen lüzum üzerine 1929 yılında Ziya Gökalp Mektebi Cumhuriyet Mektebi ile, İkinci Erkek Hayrettin Paşa Mektebi de Gazi Mektebi ile birleştirilerek ilçedeki ilkokul sayısı üçe düşürülmüştür (*Ayvalık*, 19 Kanun-u Evvel 1929: 1). Bu ilkokullardan *İstiklâl Mektebi* yalnızca kız, Cumhuriyet ve Gazi mektepleri ise karma öğretim yapmaktaydı (*Ayvalık*, 8 Mayıs 1930: 1). Hayrettin Paşa Mahallesi'nde hizmet veren Gazi Mektebi'nin¹⁷ karma eğitim vermesi nedeniyle başlangıçta muhafazakâr aileler tarafından tercih edilmediği anlaşılmaktadır (Yılmaz 2006: 209). İleriki yıllarda Sakarya İlkokulu açılmış, büyük depremde yıkılan okulun yerine Kızılay aynı ismi taşıyan yeni bir okul yaptırmıştır (Erim 1948: 104).

Resim 3: Cumhuriyet İlkokulu. Müjdat Soylu Koleksiyonu, Ayvalık, 2009.

Resim 3. Cumhuriyet İlkokulu. Müjdat Soylu Koleksiyonu, Ayvalık 2009

Tevhid-i Tedrisatın uygulanmasına bağlı olarak hükûmetin aldığı karar uyarınca 1925 yılında öğretim süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesiyle, 1923-1924 yılında 5. ve 6. sınıflar birlikte diploma almışlardır. 1925-1926 öğretim yılından itibaren branş öğretmenliği uygulamasından vazgeçilmiş, Ayvalık'ta da bu karara uyularak derslere sınıf öğretmenleri girmiştir. (Tezeren 1986: 10; Bacık: 17).

¹⁷ Okul başlangıçta erkek ilkmektebi olarak açıldı. Ayvalık gazetesinde bu haber: "Kazamızda küşadı takarrür eden üçüncü ilk erkek mektebine tahsis olunan Hayrettin Paşa Mahallesi'ndeki binanın tamiratına mübaşeret edildiği istihbar edilmiştir. Tamiratın bir ay zarfında edilebileceği tahmin edilmektedir." denmekteydi. (*Ayvalık*, 17 Teşrin-i Sâni 1927: 1).

Resim 4. Gazi İlkokulu 4. Sınıf Öğrencileri, 1938 Yılı, Kültür Yıllığı (1938: 93)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında halk, eğitimin daha iyi yürütülmesi için eğitim vergisi ödemekteydi. İl idare kurulu toplantısında il ve ilçelerin ne kadar vergi ödeyeceği karara bağlanıyor ve ilgili kurumlara bildiriliyordu. Ayvalık ilçesinde de bu durum geçerliliğini korudu. Ancak 1926 yılı eğitim vergisinin oranının yüksek tutulması şikâyet konusu edildi. Mübadeleyle gelindiğinden dolayı hem aslî sakini hem de yerleşim düzeni olarak köy ve belde gibi yerleşim yerleri bulunmayan 22 bin nüfuslu bir ilçeye 29 bin lira eğitim vergisi belirlenmesi halk tarafından "yıkım" şeklinde yakınmayla nitelenmiştir. O yılki eğitim masraflarının 20 bin lira tutacağı hesaplanarak 29 bin lira istenmesine ayrıca tepki duyulmuştur. Edremit ilçesinin sakinlerinin genelde *yerli* olması -dolayısıyla yeni bir düzen kurma telaşında olmamaları-, 80 köyünün ve 45 bin nüfusunun bulunmasına karşılık 21 bin lira vergi belirlenmesi ise yaşananları daha kabul edilmez hâle getirmiştir. Durumun düzeltilmesine dair yazılan dilekçe ve şikâyetler de bir sonuç vermemiştir. Kalburüstü denilen sayıları 200'ü bulan tüccarlara 500 ile 25 lira, onların ardından gelenlere ise 2 veya 3 lira vergi yazılmıştır. Buna ek olarak, hem şirkete ve şirketin şahsiyetine vergi yazılırken, ayrıca bir de şirketin bulunduğu mahalleden dolayı aynı miktarda vergi tekrar yazılmıştır. Yine Bergama ilçesinden örnek verilerek oradaki en yüksek verginin 25 lira, Ayvalık'ınki ise 500 liradır diye kıyaslama yapılarak haksızlık dile getirilmiştir. (*Ayvalık*, 25 Kanun-u Sâni 1926: 1). Tüm şikâyet ve itirazlara rağmen Ayvalıklılar, ödenmesi talep edilen eğitim vergisini ödemişlerdir. Bununla birlikte vergilerin zamanında ödenememesi öğretmen maaşlarının vaktinde ödenememesine ve okul ihtiyaçlarının anında giderilememesine yol açmıştır. (*Ayvalık*, 26 Temmuz 1926: 1).

Ayvalık'ta eğitimin yapılandırılması noktasında yaşanan bir diğer sorun da

ilkokul eğitimi almayan çocuklar yüzünden ortaya çıktı. Yasal olarak ilkokul eğitimi zorunluluğu bulunduğu hâlde kanun uygulamaları kontrolü tam yapılmadığı/yapılamadığı için ilkokul çağını geçen ya da eğitim almayan öğrenciler olmuştur (*Ayvalık*, 16 Mart 1925: 1). Sorun tespit edilmesine rağmen çözüm getirilememiştir. Bunun en başta gelen sebebi öğrenci sayısına oranla, okul sayısının ilçede az olmasıdır. Her çocuğun ilkokula kaydı yapılamamıştır. Diğer taraftan sınıflar fazlasıyla kalabalık olduğu gibi öğretmen sayısı da yeterli değildi. Ayrıca yeni sınıf açılabilirse bile, öğretmenlerin maaşları da karşılanmasında da malî zorluklar yaşanmaktaydı (*Ayvalık*, 27 Eylül 1926: 1).¹⁸ Ayvalık İkinci Erkek Mektebi'nde ise kadro ve yer bulunmasına rağmen sıra olmadığından öğrenciler okula kaydedilemediler (*Ayvalık*, 27 Eylül 1926: 2).

Alibey nahiyesinde 3 sınıflı bir kız okulu ile tam sınıflı bir erkek okulu vardı. Üçüncü sınıflı bitiren kız öğrencilerin velilerinin kızlarının dördüncü sınıfa erkek okulunda devam etme taleplerine rağmen Vilâyet Encümen kararı sebep gösterilerek kız öğrenciler erkek okuluna kabul edilmemiştir. Öğrenci velilerinin durumu gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurması üzerine (*Ayvalık*, 2 Kanun-u Sâni 1925: 3) kaymakamın emriyle kız öğrenciler dördüncü sınıfa kabul edildiği gibi erkek okulunda yer bulunmasından dolayı üç sınıflı kız okulu da erkek okuluna taşınmıştır (*Ayvalık*, 8 Şubat 1926: 1).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan yoksulluk ve yoksunlukları güç birliği yaparak yenmeyi ilke hâline getiren Ayvalık halkı, öksüz, yetim ve durumu kötü olan ailelerin çocuklarının da eğitim haklarından yararlanabilmesi için *İlk Mektepleri ve Fakir Çocukları Koruma Heyeti* kurmuşlardır. Buna göre zengin veya hâli vakti yerinde olan aileler kendi çocukları kadar kimsesiz veya ana babası olduğu hâlde ekonomik durumu kötü olan ailelerin çocuklarının sağlık, temizlik, toplum tarafından kabullenilme, iyi giyinme vb. ihtiyaçlarını gidermek için çaba sarf edeceklerdir. Heyet'e üye olmak için tek şart, ayda 10 kuruştan daha az olmamak üzere aidat yatırmayı taahhüt etmektir (*Ayvalık*, 10 Mart 1932: 1). Ayvalık'ta halk yararına çalışan derneklerden birisi olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de, fakir ve yetim çocuklara yardım etmiş, öğrencilerden ihtiyacı olanlara önlüklük kumaş ve diğer ihtiyaçlarını karşılayarak (kitap, defter, yiyecek, giyecek vs) çocukları sevindirmiştir (*Ayvalık*, 10 Mayıs 1925: 3).

Ayvalık ilçesinde anaokulu eğitimi de aynı şekilde üzerinde durulan konular arasında yerini almıştır. İl Genel Meclisi'nde iki senedir ödeneği kabul ettirilmiş ve öğrencilerin eğitim alacağı bina da sağlandığı hâlde anaokulu öğretmeni bulunama-

¹⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçedeki öğretmenlerin maaşlarının zamanında ödenmesi konusunda sıkıntılar yaşandı. Örneğin, Balıkesir'de yayınlanan *Zafer-i Milli* gazetesinin Ayvalık'taki öğretmenlerin maaşlarını geç alması haberi üzerine *Ayvalık* gazetesi bir açıklama yaparak öğretmenlerin sadece Temmuz ve Ağustos maaşlarının ödenemediğini, toplam maaşın 7 Eylül 340 tarihinde ödendiğini açıklayacaktı. *Ayvalık* (29 Eylül 1924: 2.)

dığı için ilçede bu alanda eğitim verilemiyordu. Öyle ki ilginç bir olay bu bahiste yaşanmış ve haber konusu olmuştur: Ayvalık'a atanan bir anaokulu öğretmeni hanım göreve başlamak için Ayvalık'a gelirken Bandırma'daki ilçe millî eğitim müdürü kendisini alıkoyarak oradaki ilkokulda göreve başlatması ilçede kırgınlık ve kızgınlığa yol açmıştır (*Ayvalık*, 10 Kanun-u Sâni 1927: 1).

3.4. Orta Okullar

Orta mektep seviyesinde kurulmuş olan Türk Ocağı Öksüz Yurdu Sanat Mektebi yaşanan bazı yasal sorunlar yüzünden kapatılmıştır.¹⁹ Okulun kapanması nedeniyle mağdur öğrenciler Alibey nahiyesinde kurulan *Ali Bey Yatı Mektebi*'ne davet edilerek eğitime başlanmıştır (*Ayvalık*, 4 Haziran 1931: 1). *Ali Bey Yatı Yurdu*'nda ise 50 gecelik öğrenci vardı.²⁰ Okula öğrenci olarak seçilen on kişinin isimleri *Ayvalık* gazetesinde yayınlanarak kamuoyuna duyurulmuştur.²¹

1927 yılında açılması planlanan *Muhtelit Orta Meslek Mektebi* adıyla Ayvalık'ta meslek edindirmeyi amaçlayan bir sanat okulu da, kız ve erkek öğrenciler için karma eğitim uygulayacaktı. Temel olarak marangozhane ve demirhane şeklinde ikiye ayrılacak mektepte marangozhane bölümünde marangozculuk ve mobilyacılık; demirhanede ise tesviye, torna ve düğümçülük alt kısımlarında bu zanaatların eğitimi yapılacaktı. Sanat istemeyen öğrenciler için ticaret dersleri verilecekti. Erkek öğrencilerin programı bu şekilde düzenlenirken, kız öğrencilere el işleri ve terzilik gibi dersler programa konuldu (*Ayvalık*, 27 Haziran 1927: 1).

Muhtelit Orta Meslek Mektebi'nin 22 Ekim günü eğitim-öğretime başlayacağı bildirilse de (*Ayvalık*, 20 Teşrin-i Evvel 1927: 1) resmî açılışı 30 Ekim Cumartesi günü yapılmıştır. O gün okul binası yaprak ve dallarla süslenmiş, saat tam üçte töreni

¹⁹ Maarif Vekâletinden gelen emir üzerine (İlkokul seviyesinde sanat eğitimi verilemeyeceği gerekçesiyle) Türk Ocağı Öksüz Sanat Mektebi 1 Haziran 1927 yılında tatil edilmiş; eğitim dönemi boyunca başarı gösteren öğrenciler seçilerek ödüllendirilmiştir. *Ayvalık* (6 Haziran 1927: 1).

²⁰ Okul formaları lacivert pantolon, kazak ve kasketten ibarettir. Çocukların elbiselikleri kaymakam İbrahim Bey tarafından doğrudan yine bir devlet kuruluşu Karamürsel fabrikasından maliyet fiyatına alınmış, ilçedeki terziler kâr payı koymaksızın en düşük fiyattan dikmişlerdir. *Ayvalık* (17 Nisan 1930: 1).

²¹ Ali Bey Yatı Mektebi'ne kabul edilen on öğrencinin isimleri şöyleydi: Burhaniye'nin Hacı Ahmet Mahallesinden müteveffa Halil oğlu Onur Efendi, Kemal Paşa Mahallesinde Gevgili mübadillerinden müteveffa Mustafa Hulusi oğlu Muzaffer, Alibey'de Karesi mübadillerinden müteveffa Sarı Oğullarından Halil oğlu Ahmet, Florina mübadillerinden müteveffa Refet oğlu Mustafa Efendi, Polis memurlarından müteveffa Remzi Efendi Oğlu Talat Efendi, Kemal Paşa Mahallesinde müteveffa Şeref oğlu Bayram Efendi, Mümtaz Bey Mahallesinde müteveffa Karpuz Mehmet oğlu Ali Efendi, Resmo mübadillerinden müteveffa Ömer oğlu Hüseyin, Mümtaz Bey Mahallesinde müteveffa Cemal oğlu Kadri, ve Kemalpaşa Mahallesinde Siroz muhacirlerinden müteveffa Mustafa Oğlu Cavid. *Ayvalık* (24 Teşrin-i Evvel 1927: 1).

izlemeye gelenler kapıda toplanmış, ilçede misafir olan maarif müfettişi Nedim Nazmi Bey tarafından öğrencilere kısa bir konuşma yapılmış, devamında kapıdaki kurdele kesilerek öğrenciler içeri alınmıştır. Erkek öğrenciler misafirlere sigara, kız öğrenciler de şeker ikramında bulunmuşlar, bu esnada kapıda yerini alan cazband millî marşlar çalmıştır (*Ayvalık*, 3 Teşrin-i Sâni 1927: 1).

Okulun eğitimci kadrosu tamamıyla Ayvalık halkından oluşturuldu. Okul müdürü Edebiyat Fakültesi mezunu Hatıpzâde Müfit Bey'di. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yüksek öğrenimlerini Avrupa'da yapmıştı. Öğretmen kadrosunda daha sonraki dönemde Ayvalık Belediye Başkanı olan Muhip Özyiğit, kimyager Hikmet Bey, mühendis Ömer Bey, fabrikatör Zeki Bey ve Cavit Şen vardı (Tezeren 1986: 13; Yılmaz 2006: 211).

Resim 5. Ayvalık Ortamektebi, Nilgün Keskin Koleksiyonu, Ayvalık 2009

Her geçen yıl sayıları artarak mezun olan ilkokul öğrencilerinin çok azının İzmir, Balıkesir ve İstanbul gibi şehirlere gidebileceği göz önüne alındığında dörtte üçünün Ayvalık Orta Mektebi'nde (Muhtelit Orta Meslek Mektebi) öğrenim görmesi mümkün olacaktı (Resim 5). Bu durumu dikkate alan İl Genel Meclisi, bağış gelirleri ve diğer yardımlar yanında bütçesine Ayvalık'taki okul için -Edremit'te açılacak *Hususî Orta Mektebi* ile birlikte yararlanma koşuluyla- 3000 lira ödenek ayırdı. Bu miktarın 2000 lirası Ayvalık'a, 1000 lirası Edremit'deki okul için kullanılacaktı (*Ayvalık*, 4 Haziran 1931: 1). Türk Ocakları'nın 1931 yılında kendisini feshetmesi üzerine Özel İdare, Ocağa bağlı çalışan bu okula ayrılan 2000 lira ödeneği başka bir kurumun tasarrufuna bırakmıştır (*Ayvalık*, 16 Temmuz 1931: 1). Gelirlerinin kesilmesinden dolayı maddî zorluklar yaşayan okul idarecileri çare olarak halkın yaptığı bağışlar yanında öğrencilerden yıllık 40 lira katkı payı alınmasını kararlaştırmıştır (*Ayvalık*, 17

Eylül 1931: 1; *Ayvalık*, 22 Birinci Teşrin 1931: 1).²²

Ülke genelinde olduğu gibi Ayvalık'ta karşılaşılan ekonomik sorunlar bu okul özelinde de tekrarlanabilir. Ders programlarındaki değişiklikler okul açıldıktan birkaç ay sonra tebliğ edilmiştir. Matematik, Fransızca ve Fen Bilgisi gibi dersler okul açılmasına rağmen uzun süre öğretmen bulunamaması nedeniyle boş geçmiş (*Ayvalık*, 22 İkinci Teşrin 1934: 2), ders kitapları ilçeye zamanında getirilememiş, özellikle devlet matbaasında basılan kitapların temininde daha da fazla güçlükler olmuş (*Ayvalık*, 26 İkinci Teşrin 1931: 1), öğretmen maaşları zamanında ödenememiştir. Bu (*Ayvalık*, 2 Haziran 1932: 2). Aynı dönemde okul yönetiminde de bir değişiklik yaşanmıştır. Orta Mektep Müdürü Sadık Halit Bey İstanbul'da Ziraat Bankası'na memur olunca, onun yerine Hatipzâde Müfit Bey atanmıştır (*Ayvalık*, 17 Eylül 1931: 1).

Ayvalık Hususî Orta Mektebi 1933 Eylülünde yeni eğitim öğretim yılına başlamadan önce Maarif Vekâleti'ne bağlanarak kadroları belirlenmiştir. Buna göre Okul müdürlüğüne ve Türkçe öğretmenliğine yine Hatipzâde Müfit Bey, Fransızca öğretmenliğine Muhip Bey, Tabiiye öğretmenliğine kimyager Hikmet Bey, Tarih ve Coğrafya öğretmenliğine İsmail Hakkı Bey, Matematik öğretmenliğine fabrikatör Zeki Bey tayin edilmiştir (*Ayvalık*, 14 Eylül 1933: 1).

1935 yılına gelindiğinde, Ortaokul binası öğrenci taleplerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Durumun müfettiş raporlarında belirtilerek yeni ve sıhhi şartlara uygun bina bulunmadığı takdirde okulun kapatılması isteği yansıtılmış, bunun üzerine yeni bir okul binası aranmıştır. İlçe yöneticilerince Cumhuriyet Mektebi'nin ortaokul şeklini alması ve bu ilkokuldaki öğrencilerin başka okullara dağıtılması düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir.²³ Başka bir seçenek de Ayvalık askerî şubesinin ortaokula tahsis edilmesi idi. Ancak, yapılacak tadilat ve tamir işi için hem para tahsisi hem de bu işin uzun zaman alacağı gerçeği, okul binası olarak başka bir yer aranmaya devam edilmesini beraberinde getirmiştir (*Ayvalık*, 5 Eylül 1935: 1). 1936 yılında gerekli onayın alınması üzerine askerî şube binası ortaokul olarak tahsis edilmiştir. Binarın tamir ve tadilatı gerekli para yine Ayvalık halkının yaptığı bağışlarla karşılanmıştır (*Ayvalık*, 23 İkinci Kanun 1936: 1).

Cumhuriyetin onbeşinci yılı kutlanırken, Hususî Orta Mektep'te 3 kadın 9 erkek öğretmen ve 89'u kız, 222'si erkek olmak üzere 311 öğrencisi vardı. Okul açıldığı günden beri 203 mezun vermiş, okulun yetiştirdiği gençlerin çoğu eğitimlerine

²² Okulun kuruluş talimatnâmesinde her öğrenciden yıllık 30 lira bedel alınır ibaresi bulunmasına rağmen bu para o zamana kadar öğrencilerin ekonomik durumlarının kötü olması nedeniyle alınmamıştır *Ayvalık* (16 Temmuz 1931: 1).

²³ Bir önceki yıl öğrenci sayısı 204'tü. Ancak bir sonraki yıl ilkokuldan mezun yüze yakın öğrenci olacağı ve binanın 300 öğrenciyi alamayacak durumda olması ortaokul binasının eğitim için yetersiz kalacağının işaretini verdi. Bkz. *Ayvalık* (29 Ağustos 1935: 1).

İstanbul'da ve Balıkesir'de devam etmiştir (*Balıkesir 15. Yıl 1938: 22*).

Resim 6. Ayvalık'ta Cumhuriyet'in 15. Yıl Kutlamaları, Müjdat Soylu Koleksiyonu, Ayvalık, 2009

Resim 7. Ayvalık'ta Cumhuriyet'in 20. Yıl Kutlamaları, Müjdat Soylu Koleksiyonu, Ayvalık, 2009

3.5. Erkek Sanat Okulu

Ayvalık'ta açılan diğer bir okul da *Erkek Orta Sanat Okulu*'dur. 1945 yılında açılmasına karar verilen Erkek Sanat Okulu, kendi binasının inşasına kadar, Özel Muhasebe binası okul, Sakarya Camii de atölye olarak kullanılacaktı. Okulda tornacılık, dökümcülük, terzilik, marangozluk ve kunduracılık şubeleri bulunacaktı. Okula kayıt yaptırabilmek için ilkokulu bitirmiş olmak, on dokuz yaşından büyük olmamak, bir sınıfta iki yıl üst üste kalmamak şartı aranmıştır. Öğrencilerin iş elbiseleri ücretsiz dağıtılmış, fakir öğrencilere de öğle yemeği verilmiştir (*Ayvalık*, 30 Ağustos 1945: 1)

Tek parti dönemi boyunca Ayvalık'ta lise bulunmadığı için ekonomik durumu yeterli olan veliler çocuklarına lise eğitimi için İstanbul'da Robert Koleji, Galatasaray Lisesi, Şişli Terakki Lisesi gibi yabancı dilde eğitim veren okulları tercih etmişler, ikinci kuşağın büyük bir kısmı İstanbul, Ankara ve İzmir'de üniversite eğitimlerini de tamamlamışlardır (Yılmaz 2006: 215).

1950'li yıllara girerken, ilçede 4 ilkokul, 1 orta okul ve 1 de Erkek Orta Sanat Okulu vardı. İlçenin iki bucağında birer ilkokul ve 9 köyünde de 9 adet öğretmenli okul bulunurken²⁴ öğretmenli köy okulu yoktu. İlçe merkezindeki 4 ilkokulda 799 erkek ve 739 kız öğrenci toplam 1538 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu dört okulda 10 erkek ve 26 kadın öğretmen görev yapmaktaydı. Ortaokulda 91 erkek ve 53 kız öğrenci ile 6 erkek 4 kadın öğretmen; Erkek Orta Sanat Okulu'nda ise 92 öğrenci, 10 erkek, 1 kadın öğretmen vardı. Ayrıca köy gezici marangoz ve demirci kursunda da 2 erkek öğretmen çalışmaktaydı (Akbi 1950: 169).

İlçenin iki bucak okulunda 390 erkek, 241 kız olmak üzere toplam 721 öğrenci kayıtlıyken 6 erkek 9 kadın öğretmen bulunmaktaydı. İlçenin 9 köy okulunda 367 erkek 370 kız öğrenci vardı. Bu okullarda da 6 erkek, 7 kadın öğretmen çalışmaktaydı (Akbi 1950: 169)

Tek partili yaşamın son yıllarına doğru Ayvalık'ta, öğrencilerin okul dışındaki güvenliklerinin sağlanması eğitim konusunda yaşanan sorunların başında geldi. Bir takım serserilerin okula gidip gelen öğrencileri yolda rahatsız etmeleri ve bu şikâyetlerin artması üzerine kaymakamın, emniyet amirinin ve öğretmenlerin katılımıyla bir toplantı düzenlenmiş, bu türden rahatsızlıkları önlemek amacıyla emniyet kuvvetleri, okul aile birlikleri ve okul yönetimi işbirliği yapma kararı almıştır. (*Ayvalık*, 11 Aralık 1947: 1). Sefaletle cehaletin el ele vermesi serserilik olayların sebebi olarak gösterilmiştir (*Ayvalık*, 25 Aralık 1947: 1).

²⁴ CHP 1938 yılı İl Kongresi tutanaklarında Ayvalık ilçesinin köylerinde okul bulunmadığı, ancak okul yapılacak köyler tarafından inşaata başlarsa, "mekteplerin inşaatına yardım tahsisatı"ndan para verileceği bildiriliyordu. Savaş yılları olmasına rağmen bu zorluğun üstesinden gelinerek köylere okul yapıldığı görülüyor. Bkz. *CHP 1938 Yılı Balıkesir İli Kongresi Tutulmaları* (1939: 15).

4. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, 1923-50 yılları arasında çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak ve geçmek amacıyla eğitim ve kültür meselesinde büyük atılımlarda bulunarak başarı da sağlamıştır. Bu başarıda, Millet Mektepleri, Halk Okuma Odaları, Muallim Birlikleri, Türk Ocakları, Spor Kulüpleri, Dernekler, Halkevleri, Halkodaları, Köy Eğitimci Örgütü, Köy Enstitüleri ve köylüye yönelik olarak açılan kursların büyük etkisi oldu.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları, çağdaş ve kendi aklını kullanarak kendi geleceğine yön verecek bireylere ancak eğitim yoluyla kavuşacaktı. Hâlbuki Cumhuriyet'in devraldığı okur-yazar oranı %10 civarındaydı. Bir anlamda yapıların yaşaması ve devamlılığının sağlanması eğitim konusunda yapılacak çalışmalara bağlıydı. Eğitim hem bireylerin hem de toplumun gelişimine ışık tutacaktı.

Cumhuriyet'in ilânından itibaren diğer alanlarda olduğu gibi insan yetiştirme konusunda da CHP'nin aldığı kararların, Ayvalık'ta yaşama geçirilmesi için yoğun çaba harcanmış, bütçeden ayrılan paralar yanında zengin fakir tüm Ayvalık halkı elinden gelen desteği esirgememiştir. Halk dershaneleri, millet mektepleri, Türk Ocağı ve devamında Halkevi'nin çalışmalarıyla bir yandan yaygın eğitimle Cumhuriyetin istediği vatandaş modeli oluşturulurken, öte yandan örgün eğitim konusunda ciddi atılımlar yaşanmıştır. Ele alınan dönemde, öğrencilerin kültürel etkinliklere katıldıkları, müsamereler düzenledikleri, kurdukları izci teşkilâtlarıyla geziler yaptıkları ve sergiler açtıkları görülmektedir. İlçede ortaokul ve ilerleyen yıllarda lise önce özel olarak açılmış, daha sonra devlet okulu statüsüne kavuşmuştur. Bunun sonucu olarak da Ayvalık, gerek genel okuryazar eğitimi gerekse kız çocuklarının eğitim seviyesi açısından Anadolu'daki diğer ilçe ve kentlere oranla büyük başarı elde etmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, Ankara)

Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı (1923-1954), Fon Kod. 490.01

BCA 490.01/981.805.1, 2/1/1936.

BCA 490.01/1175.126.2, 13/10/1938.

Sözlü Tarih Kaynakları

Ali Onay ile söyleşi, 5 Temmuz 2009, Ayvalık.

İlter Doğan ile söyleşi, 23 Aralık 2009, İstanbul.

Bilon Gürayman ile söyleşi, 7 Mart 2010, İstanbul.

Gaye Kazancıgil ile söyleşi, 24 Nisan 2010, İstanbul.

Diğer

- ALBAYRAK M. (1994), "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X/29(Temmuz 1994), s. 471-483.
- ALBAYRAK M. (1999), "Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde, Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mektepleri'nin Açılması (1862-1928)", *Atatürk Yolu*, Sayı: 4 (11.1989), s. 463-499.
- AKBİL A. (1950) İdari Coğrafya: Ayvalık İlçesi, *İdare Dergisi*, Sayı 206, 158-171.
- AKYÜZ Y. (2001) *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARI K. (2000) *Büyük Mübadele*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ARIKAN Z. (2006) Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/40, 1-28.
- ATAŞ U. (2003), *Millet Mektepleri (1928-1935)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Birinci Kitap* (1988), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AYAS N. (1948) *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi (Kuruluşlar ve Tarihçeler)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Ayvalık (gazete) 1924-1950.*
- BACIK Ş. *İlk Kurşun'dan Bugüne Ayvalık*, Ayvalık Belediye Başkanlığı Kültür Yayını, Ayvalık, (y.t.y.)
- Balıkesir İl Yıllığı* (1967) y.y.y.
- BAŞGÖZ İ.- HOWARD, E. W. (1968) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim*, Ankara.
- BAYRAKTAR B. (2002) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- CHP 1938 Yılı Balıkesir İli Kongresi Tutulmaları (1939) Balıkesir Vilayet Matbaası, Balıkesir.
- Cumhuriyet Döneminde Eğitim* (1983) Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ERGİN M. (1977) *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 1-2., Eser Matbaası, İstanbul.
- ERGÜN M. (1982) *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ERİM H. (1948) *Ayvalık Tarihi*, Güney Matbaacılık, Ankara.
- FEYZİOĞLU T. (1992) Atatürk ve Milli Eğitim, *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 672-693.
- İLGÜREL M. (1981), *Millet Mektepleri*, Yay. Y., Y.y.
- İNANÇ M. B. (2002), *Millet Mektepleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- KARAER İ. (1992) Türk Ocakları (1912-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- KARAGÖZOĞLU G. (1985) Atatürk ve Eğitim Savaşı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, II/4, 193-213.
- KİLİ S (1976) 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KOUFOPOULOU S. (2007) Türkiye'de Müslüman Giritliler, *Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Haz. Renée HIRSCON, Çev. Müfide PEKİN-Ertuğ ALTINAY, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 311-328.
- KURT M. (2000), *Millet Mektepleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kültür Yıllığı Balıkesir 1937-1938* (1938) Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

- Millet Mektepleri- Köy Yatı Dersaneleri, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün/Bugün/Yarın)*, Sayı: 9-10 (11.1985-12.1985), s. 100-116.
- Osman Nuri (1933), " Millet Mektepleri", *Resimli Şark*, Sayı: 35 (11.1933), s. 85-86.
- ÖZODAIŞIK M. (1999) *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- SAKAOĞLU N. (1991) *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SARINAY Y. (1996) *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Y: İstanbul.
- Tarihi, Coğrafyası, Ekonomisi ve Turizmi ile Ayvalık* (1969) Geylan Kitabevi, Ayvalık.
- TANRIKULU A.- Ö. HARMANŞAH (1996) *Ayvalık İçin Bir Öndeysi, Birikim*, Sayı: 86-87 (Haziran-Temmuz), 140-143.
- TEKELİ İ. ve İLKİN S. (1999) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TEZEREN Z. (1986) *Atatürk İlke ve İnkılaplarının Benimsenmesinde Önde Gelen Örnek Bir İlçe: Ayvalık*, Cem Ofset, İstanbul.
- TUNCER H., Y. HACALOĞLU, R. MEMİŞOĞLU (1998) *Türk Ocakları Tarihi: Açıklamalı Kronoloji 1912-1997*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara,
- TURAN G. (2008) *Mübadelede Ayvalık*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- TUZKAYA S. (2006), *Harf İnkılabı ve Balıkesir Basınına Yansımaları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Türk Dili* (gazete) 1929-1940.
- Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi* İkdam Matbaası, İstanbul. (y.t.y)
- ÜNAL E. (2002), "Millet Mektepleri Seferberliği". *Popüler Tarih*, II/17 (1.2002), s. 56-61.
- ÜSTEL F. (1997) *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- 75 Yılda Eğitim* (1999) Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ E. (2006) *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ayvalık*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- YILMAZ; M.S. (2009), *Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri 1928-1935 (Kastamonu Örneği)*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- YORULMAZ A. (2008) *Ayvalık'ı Gezerken*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Serap Taşdemir

Yrd.Doç.Dr., Modern Türk Tarihi Cumhuriyet dönemi, Türk modernleşmesi araştırma alanıdır.

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Elazığ Yolu 15.km, PK 44280, Malatya. E-posta: tasdemir7@hotmail.com

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 17 Şubat 2010

Yayına kabul edildiği tarih: 9 Haziran 2010

E-yayın tarihi: 15 Temmuz 2010

Çıktı sayfa sayısı: 24

Kaynak sayısı: 55